

Araştırma Makalesi

Dede Bağlaması'nın kültürel ve organolojik özelliklerinin incelenmesi

Cevahir Karaca¹

Türk Halk Müziği Bölümü, Maltepe Üniversitesi Konservatuvarı, İstanbul, Türkiye

Makale Bilgisi

Geliş: 27 Temmuz 2024

Kabul: 23 Eylül 2024

Online Yayın: 30 Eylül 2024

Anahtar Kelimeler

Alevi müzik kültürü

Bağlama

Dede Bağlaması

Organolojik özellikler

Öz

Bu çalışmada, bağlama türlerinden bir olan Dede Bağlaması'nın kültürel boyutu, yapımı ve teknik özelliklerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Dede Bağlaması, Türkiye'de alevi kültüründe önemli bir unsurdur. Bu çalışma hem kültürel hem organolojik açıdan oldukça önemlidir. Araştırmada, nitel araştırma türlerinden durum çalışması ve doküman analizi kullanılmıştır. Araştırmada, uzman görüşü olarak bir Dede Bağlaması yapım ustasının görüşleri alınmıştır. Araştırma sonucunda; iki tür dede bağlamasının olduğu, birinin 3 grup telli (bu 3 telin inançsal bir karşılığının olduğu), (re-sol-la) bağlama düzeni akort sisteminde ve tekne boylarının 30 ile 42 cm aralığında olduğu, 3 grup telli dede bağlamasının ve akort sisteminin hem uzun saplı hem de kısa saplı olarak kullanılan kendi içinde iki türünün daha olduğu belirlenmiştir. Yapım aşamalarındaki kullanılan ağaç materyallerinin benzerlik gösterdiği, boyutlarında farklılıklar olduğu, kullanılan tekne formlarının genel itibarıyla benzerlik gösterdiği oyma tekne, balta tekne, yarım armut tekne, yaprak tekne (dilimli tekne) ve baltaya göre daha yuvarlak formlarda hem oyma hem de yaprak tekne türlerinin kullanıldığı, kapak (ses tablosu) olarak aynı tür ağaçların kullanıldığı, kullanılan kulak (burgu) sayısının tel sayılarına göre değiştiği, buna karşılık perde sayılarının çoğunlukla aynı sayıda benzer olduğu, perde sayılarının değişiklik göstermekle birlikte genellikle benzer olduğu ve 12 perde sayısının Alevi Bektaşî inancındaki 12 imamı temsil ettiği inancının benimsendiği, ses genişliklerinin 1,5 oktav ile 2 oktavlık bir genişlikte olduğu görülmüştür. Ses (rezonans) deliklerinin bazılarında olmadığı olanlarda da açılış yeri ve sayılarının benzerlik göstermekle birlikte farklı sayı ve ölçülerde büyüklük ve küçüklükte olduğu, iki eşik türünün olduğu, cila olarak bağlama yapımında kullanılan ortak türlerin kullanıldığı görülmüştür. İlerideki araştırmalar için Dede Bağlaması'nın farklı yörelerdeki örnekleri ve farklı ustaların görüşleri incelenebilir. Bunun yanında Dede Bağlaması'nın akustik özellikleri ile ilgili araştırmaların da yapılması önerilebilir.

3023-7890 / © 2024 TOD

Genç Bilge Yayıncılık tarafından
yayınlanmakta olup, açık erişim,
CC BY-NC-ND lisansına sahiptir.

Makaleye atıf için

Karaca, C. (2024). Dede Bağlaması'nın kültürel ve organolojik özelliklerinin incelenmesi. *Türk Organoloji Dergisi*, 1(2), 81-96. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.13893441>

Giriş

Bağlama, Anadolu ve Asya'da kullanılan önemli bir çalgı türüdür. Türkiye müzik kültüründe de önemli bir yer tutar. Kökeni Orta Asya'ya dayanan bağlama, ıklığ çalgısından türemiştir. Kopuzun Anadolu'da şekillenmesiyle bu bölgeye özgü hale gelmiştir. "Anadolu'da kopuzdan sonra, tambura tipi çalgılar 'saz' ve 'bağlama' olarak adlandırılmıştır. Bu terimler Arapça ve Farsçadan Türkçeye geçmiştir. 'Saz' terimi, halk sanatçıları tarafından şiirlerini çalarken kullanılmıştır." (Parlak, 2000, s. 55). Bağlama, zamanla önemli değişiklikler geçirmiş ve kendine has özellikleri olan bir çalgıya dönüşmüştür. Kullanıldığı bölgeler ve gelişimi doğrultusunda farklı türler ortaya çıkmıştır. Günümüzde birçok araştırmacı, yazar, akademisyen ve meraklı tarafından keşfedilmiş türleri bulunmaktadır. Bu türlerin gelişimi, icracıların ve halkın ihtiyaçlarına göre şekillenmiştir. Bağlama ailesi, günümüzde farklı türleri olan bir çalgı grubunu ifade etmektedir.

¹ Öğretim Görevlisi, Maltepe Üniversitesi Konservatuvarı, Türk Halk Müziği Bölümü, İstanbul, Türkiye. E-mail: cevahirkaraca@maltepe.edu.tr, cevahirkaraca@gmail.com ORCID: 0000-0003-1612-7199

Anadolu'da kullanılan bağlama türleri genel olarak benzer yapıdadır. Ancak, kullanılan bölgelere ve tekniklere göre boyutları ve çalım yöntemleri farklılık göstermektedir. Cafer Açın, bağlama türlerini boyutlarına göre şöyle sıralamıştır: Meydan Sazı, Divan Sazı, Bozuk, Bağlama, Çöğür, Aşık Sazı, Tanbura, Cura Bağlama, İki Telli Saz, Bulgari, Irızva, Kara Düzen ve Cura. (Açın, 2004, s. 16-19). Bu çeşitlilik, bağlamanın Anadolu'da gelişimiyle ve kullanıldığı bölgelerin ihtiyaçlarıyla şekillenmiştir. Coğrafi ve inanç faktörlerinin etkisiyle farklı çalım tekniklerine sahip türler ortaya çıkmıştır. Dede Bağlaması, Anadolu Alevi Bektaşî inancında gelişen ve kendine has özellikleri olan özel bir bağlama türüdür.

İlgili literatür

Güldağ (2005), "Bağlama Yapımı" adlı çalışmada, bağlamanın yapım aşamalarını, kullanılan temel ekipmanları ve bu süreçte karşılaşılan zorlukları ele almıştır. Arazi çalışmaları ve kaynak eksikliğinden kaynaklanan sorunlara rağmen, bağlamanın sistematik bir şekilde yapılabileceğini belirtmiştir. Çalışma, bağlamanın üretim sürecini teknik verilere dayandırarak açıklamaktadır.

Erdiş (2006) yaptığı yüksek lisans çalışmasında, bağlamanın yapım özelliklerini ve ses akustiğini incelemiştir. Çalışmada, bağlama ailesinin türleri ve boyutları incelenmiş, ayrıca bağlama, tanbura ve cura üzerindeki akustik analizler sunulmuştur. Bağlamanın yapım özelliklerine yönelik geliştirme önerileri de değerlendirilmiştir.

Akıncı (2014), yüksek lisans çalışmasında bam telinin bağlama icrasındaki önemini incelemiştir. Bağlamada yaygın kullanılmasına rağmen bu konuda önceki araştırmaların eksikliği vurgulanmıştır. İcracılarla yapılan görüşmeler ve sanatçı albümlerinden yapılan analizler sonucunda, bam telinin bağlamaya katkıları üzerine çeşitli veriler elde edilmiştir.

Yeşilyurt (2015) çalışmasında, uzun sap bağlama enstrümanındaki mevcut perde sistemiyle Hüzzam makamı dizisinin seslendirilmesinde ortaya çıkan problemleri incelemiştir. Geleneksel Türk sanat müziği ve Türk halk müziği arasındaki dizisel farklılıklar ele alınmış, uzman görüşleri ve yazılı kaynaklardan elde edilen bilgilerle problemler tespit edilmiştir. Çalışma, GTSM'de Hüzzam makamının bağlamayla doğru icrası için çözüm önerileri sunmaktadır.

Kasymkulova (2017) çalışmasında, Kırgızistan'da kullanılan komuz ile Türkiye'de kullanılan bağlama arasındaki metodolojik, teorik ve teknik benzerlikleri incelemiştir. Her iki çalgının ayışma kültüründe önemli bir yer tuttuğu, şelpe tekniği ve ellerin kullanımı açısından benzerlik gösterdiği vurgulanmıştır. Çalışma, her iki enstrümanın müzik eğitiminde kardeş çalgılar olarak öğretilmesinde zorluk olmadığını savunmaktadır.

Akaltan (2017) çalışmasında, bağlama gövdesi ve gitar kapağının akustik özellikleri nümerik ve deneysel yöntemlerle karşılaştırılmıştır. Bağlama ve gitarın rezonans frekansları analiz edilerek doğal frekanslar incelenmiştir. Sonuçlar, her iki enstrümanın şekli, malzeme özellikleri ve tellerin uyguladığı kuvvetin doğal frekanslara etkisi olduğunu göstermiştir. Bağlama ve gitar arasındaki farklar bu akustik özellikler üzerinden açıklanmıştır.

Çiçekçioğlu (2017) çalışmasında, bağlama yapımında yenilikçi yaklaşımlar ve altın oranın kullanımı incelenmiştir. Çalışmada, bağlamanın altın orana göre dizayn edilmesi ve yapım süreci detaylı olarak ele alınmıştır. Geleneksel yöntemle yapılan bağlamalarla altın oran kullanılarak yapılan bağlamalar arasında kuvvet, basınç ve ses analizleri karşılaştırılmıştır. Amaç, bağlamanın gitar ve keman gibi bir yapım standardına kavuşturulmasıdır.

Güler (2017), uzun sap bağlama ve tanburun organolojik ve icra özelliklerini karşılaştırarak iki çalgının benzerlik ve farklılıklarını incelemiştir. Çalışmada, her iki sazın yapısal unsurları (tekne, göğüs, sap) karşılaştırılmış ve mızrap malzemesi ile uzunluğundaki farklar vurgulanmıştır. Ayrıca, bağlamada kullanılan 5. parmağın tanburda kullanılmadığı ve vibrato tekniğinin her iki sazda farklı icra edildiği tespit edilmiştir.

Alp (2018), bağlama enstrümanının tekne büyüklüğünün akustiğe etkisini incelemiştir. Aynı malzemeler ve tekniklerle üretilen iki farklı büyüklükteki bağlamanın ses değerleri dijital ölçüm teknikleriyle karşılaştırılmıştır. Çalışma, tekne boyutunun akustik farklılıklar yarattığını ortaya koymuş ve çalgı yapımında dikkate alınabilecek öneriler sunmuştur. Araştırma, çalgı üretimi ve seçim süreçlerine yönelik yeni bakış açıları geliştirmeyi amaçlamaktadır.

Güdek (2019) çalışmasında, bağlamanın akustik yapısının yeniden düzenlenmesine dair öneriler sunulmuştur. Bağlama gövdesine gitar benzeri ses deliği açma ve balkon tavan uygulaması gibi yenilikler denenmiştir. Bu değişikliklerin, tiz ve bas seslerin dengelenmesine katkı sağladığı tespit edilmiştir. Çalışmada, akustik düzenlemeler yapılarak kaydedilen veriler analiz edilmiş ve bağlamanın tınısının zenginleştiği ortaya konulmuştur.

Sancak (2019), bas bağlamanın tarihini, yapısal özelliklerini ve icrasını incelemiştir. Çalışmada, bas bağlamanın 1970'li yıllardan itibaren Türk Halk Müziği'nde kullanılmaya başladığı ve İstanbul, Ankara, Samsun'daki atölyelerin yapımında öncülük ettiği tespit edilmiştir. Arif Sağ, Erdal Erzincan ve diğer sanatçıların bas bağlama icraları analiz edilerek icra üslupları notaya alınmıştır. Bas bağlamanın Halk Müziği'nde giderek daha fazla kullanıldığı ve önem kazandığı sonucuna varılmıştır.

Yıldırım (2019) çalışmasında, kemençe, tanbur, ud, kanun ve bağlama gibi geleneksel Türk müziği çalgılarının 20. yüzyılda geçirdiği fiziksel değişiklikler incelenmiştir. Çalışmada, modernizmin ve sosyo-kültürel değişimlerin çalgıların yapısına ve icrasına nasıl yansıdığı ele alınmıştır. Ayrıca, batı çalgılarının Türk müziği üzerindeki etkileri tartışılmış ve her çalgının zamanla geçirdiği değişimler kronolojik olarak açıklanmıştır. Bu değişikliklerin organoloji literatürüne katkı sağlayacağı vurgulanmıştır.

Gül (2023), yeni bir telli çalgı olan divanenin organolojik özelliklerini ve bağlamada metal profil sap teknolojisinin uygulanmasını incelemiştir. Çalışma, divane çalgısının tasarım sürecini ele almış ve fiziksel, akustik özelliklerini analiz etmiştir. Bağlama, lavta gibi çalgılarla karşılaştırmalar yapılmış, divanenin yapım sürecindeki yenilikler ve sorunlar incelenmiştir. Ayrıca, divane çalgısının profesyonel icracılar tarafından sahne ve albüm çalışmalarında kullanılmasına dair değerlendirmeler yapılmıştır.

Turhan (2023) çalışmasında, bağlamanın organolojik yapısına dair standartlaşma süreci ele alınmıştır. Cumhuriyet dönemi sonrasında bağlamanın form, perde ve terminoloji açısından standartlarının oluşturulduğu belirtilmiştir. İzmir'deki bağlama yapım atölyelerinde gözlemler yapılarak, yapımcıların bu standartlara ne ölçüde uyduğu ve farklı teknik seçimler uyguladığı incelenmiştir.

Önlü (2023) çalışmasında, Eskişehir'deki bağlama yapımcılarının kullandıkları teknikler incelenmiştir. Yapımcıların malzeme ve teknik seçimlerinde benzerlikler olduğu, ancak ölçü ve oranlarda farklılıklar görüldüğü tespit edilmiştir. Çalışma, bağlama yapımında geleneksel ve bilimsel ilkeleri bütünleştirerek bağlamanın yapısal süreçlerinin standardizasyonunu ele almayı amaçlamaktadır.

Öztürk (2024), çalışmasında bağlamanın farklı yörelere göre değişen icra ve yapısal özelliklerini incelemiş, bu farklılıkların bağlamanın gelişiminde metodolojik ve üslupsal sorunlar yarattığını belirtmiştir. Bağlamanın ulusal bir ekol haline getirilmesi için standartlaşmanın gerekliliği vurgulanmıştır. Çalışma, bağlamanın kavramsal ve biçimsel yönlerini birleştirerek, çalgının ulusal düzeyde standardizasyonuna katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Türkmen (2024), farklı ahşap malzemelerden yapılan köprülerin bağlamanın akustik özelliklerine etkisini incelemiştir. Ardıç, kelebek, ovenkol ve venge köprüleri kullanılarak yapılan analizler, malzemenin frekans spektrumunu ve bağlamanın tınısını değiştirdiğini göstermiştir. Çalışma, bağlama akustiği üzerine daha fazla bilimsel araştırma yapılması gerektiğini vurgulamaktadır.

Araştırmanın Önemi

Dede Bağlaması, Türkiye'de bilhassa alevi kültüründe kullanılan bir bağlama türü olup, bu bağlamanın yapımına yönelik organolojik çalışmaya literatürde rastlanmamıştır. Bu bağlamanın hem müzik folklorik özelliği, hem de Türkiye'de önemli bir kültürün unsura olması amacıyla bilimsel açıdan çalışılması oldukça önemlidir.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmada, Türkiye'de alevi kültüründe önemli bir unsur olan Dede Bağlaması'nın organolojik incelenmesi amaçlanmıştır. Bu açıdan araştırmanın temel problemi;

- Dede Bağlaması'nın organolojik ve kültürel açıdan incelenmesi nasıldır?

Alt problemler

- Dede Bağlaması'nın alevi kültüründeki anlamı ve yeri nasıldır?
- Dede Bağlaması'nın teknik özellikleri nasıldır?
- Dede Bağlaması'nın yapımındaki önemli noktalar nelerdir?

Yöntem

Bu çalışma, Dede Bağlaması yapımcısı ile gerçekleştirilen görüşme verileri üzerinden durum çalışması, doküman taraması ise doküman analizi yöntemi ile ele alınmıştır. Yıldırım ve Şimşek (2013, s. 218), dokümanların nitel araştırmalarda etkili bir bilgi kaynağı olduğunu vurgulamaktadır; bu kaynaklar, gözlem ya da görüşmeye gerek kalmadan araştırmacıya gerekli veriyi sağlayabilir. Bal (2016, s. 160) ise nitel görüşmelerin, araştırmacıların kültürel aktarım, paylaşılan anlamlar ve değer standartlarını anlamaya çalıştığı görüşme türlerinden biri olduğunu belirtmiştir. Bu çalışmada, Dede Bağlaması yapımcısı Ali Karaca ile gerçekleştirilen görüşmelerden elde edilen veriler önemli bir katkı sağlayacaktır. Bu araştırmada uzman olan Ali Karaca, Araştırma Gönüllü Katılım Formu'nu 16.07.2024 tarihinde imzalamıştır. Bu araştırma, Dede Bağlaması (Dede Sazı) ile sınırlıdır.

Bulgular

Anadolu'nun farklı bölgelerinde çeşitli adlarla bilinen Dede Bağlaması, boyutları (uzun, kısa, büyük, küçük), çalım teknikleri, akort sistemleri, perde sayısı ve tel kombinasyonları gibi birçok farklılıkla günümüze kadar varlığını sürdürmüştür. Alevi Bektaşî inancında Cem ibadetlerinde Dede, Zâkir veya Aşıklar tarafından kullanılmakta ve korunmaktadır. Bu çalgının Alevi Bektaşî toplumunda "Dede Bağlaması" olarak adlandırılması, kullanımı ve korunması, çalgının nesiller boyunca aktarılmasını ve günümüzde de bu farklılıklarını koruyarak kullanılmaya devam etmesini sağlamıştır.

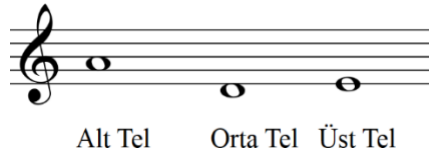
Alevi Kültüründeki Yeri Açısından Dede Bağlaması

Anadolu'da yaşayan Alevi-Bektaşî inancındaki topluluklar, Cem ibadetlerinde bağlamayı kullanarak bu çalgıyı inançlarının vazgeçilmez bir parçası haline getirmiştir. Bağlama, Alevi-Bektaşî inancının ritüellerinde, özellikle de Cem ibadetlerinde, önemli bir rol oynamıştır. Bu kullanım, bağlamanın diğer türlerinden farklılaşmasını sağlamış ve Alevi-Bektaşî toplumunda kendine has bir yere sahip olmuştur. Bağlama, sadece müzikal bir enstrüman değil, aynı zamanda bir ritüelin merkezi olarak kutsal bir anlam yüklenmiştir. Alevi-Bektaşî topluluklarında bağlama, "Telli Kur'an" olarak adlandırılır, bu da bağlamanın ibadetlerdeki rolünün kutsal olduğunu ve Alevi inancının önemli bir parçası olarak görüldüğünü göstermektedir (Yıldız, 2020; Bulut, 2023). Bağlama, Cem ibadetlerinde genellikle Dede (ibadet lideri) veya Zakir (ritüeli müzikal olarak destekleyen kişi) tarafından çalınır. Dede, Alevi-Bektaşî inancında ibadetlerin yönetimini üstlenen ve topluluk tarafından büyük saygı gören kişidir. Zakir ise, Cem'de bağlama çalan ve deyiş, düaz-ı imam, mersiye gibi dini ezgileri icra eden kişidir (Bulut, 2023). Bağlamanın bu ritüellerde çalınışı sırasında, "besmele" çekilerek çalgı eline alınır ve bu da bağlamaya yüklenen manevi değerlerin bir ifadesidir. Bu kutsiyet, Cem ibadetlerinde bağlamayı sadece bir müzik aleti olmaktan öteye taşıyarak, inancın aktarıldığı önemli bir sembol haline getirmiştir (Yıldız, 2020). Alevi-Bektaşî inancında bağlamanın bu şekilde kullanılması, hem inancın ritüellerini hem de kültürel değerlerini nesilden nesile aktarmada önemli bir rol oynamaktadır. Bu geleneksel çalgı, Dede, Zakir ve Aşıklar tarafından hem ibadetlerde hem de kültürel aktarımda kullanılmakta, böylece "Dede Bağlaması" ifadesi halk arasında yaygınlık kazanmaktadır. Dede bağlamasıyla çalınan eserlerde kullanılan özel ezgiler ve deyişler, inancın müzikal ifadesini temsil etmekte ve bu müziksel form, Alevi-Bektaşî geleneğinin önemli bir parçası olarak günümüze kadar gelmiştir (Özcan, 2016).

Dede Bağlaması'nın Yapımı

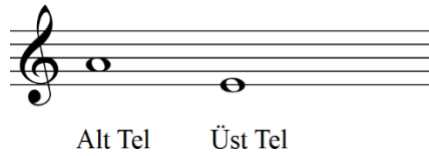
"Dede havası, Alevi cemlerinde kutsal bir nitelik taşıyan ezgilerden oluşmaktadır. 'Dede makamı' olarak da bilinen bu ezgiler, özellikle âyin-i cem adı verilen ritüellere özgü bir repertuarı kapsamaktadır. Deyiş, nefes, duaz ve semah gibi türler, bu repertuarın temel bileşenlerindendir ve 'İçeri Havası' adı altında icra edilmektedir (Duygulu, 2014, s. 135, 247, 248). Dede bağlaması, yoğunlukla Alevi Bektaşî topluluklarının yaşadığı bölgelerde görülmektedir ve iki temel tekne formuna sahiptir. İlk form, balta tekneli ve oyma dut ağacından yapılan, boyutları değişkenlik gösteren dede bağlamasıdır. Diğer form ise daha yuvarlak tekneli, yine oyma dut ağacından yapılan bağlama türüdür. Tel gruplarına göre ise dede bağlaması ikiye ayrılmaktadır: üç grup telli ve iki grup telli dede bağlaması. Her iki tekne formunda da bu iki tel grubu kullanımı görülmektedir."

Melih Duygulu, üç grup telli dede bağlamasının akort düzenini şu şekilde açıklamaktadır: “Bağlama, Aşık, Alevi, Avşar, Veysel, Hüseyini, Sâzandar, Saz Düzeni (alt tel: la, orta tel: re, üst tel: mi)” (Duygulu, 2014, s. 69). “La-Re-Mi” olarak adlandırılan bu akort sistemi, günümüzde alt tel Re, orta tel Sol, üst tel La olacak şekilde kullanılır. Bu düzen, bağlama düzeni veya kısa saplı bağlama düzeni olarak da bilinir.

Figür 1. Üç grup telli Dede Bağlamasında akort sesleri

Bu düzenler, üç grup telli bağlama düzenleridir ve hem uzun saplı hem de kısa saplı dede bağlamalarında kullanılmaktadır. Bir diğer dede bağlaması ise iki grup telli olanıdır. Alt tel boş olarak La notasına akort edilir (telin gerginlik derecesi değişse bile referans ses La olarak kabul edilir). Orta tel bulunmaz, üst tel ise La sesinden dört ses ileride olan Mi notasının pes tonuna akortlanır. Karar sesi La’dır. İki türde de karar sesi La olarak kabul edilir ve karar noktası genellikle Fa#, Sol ve La sıralamasıyla belirlenir. Bu çalım şekli, bağlama düzeniyle özdeşleşmiş karakteristik bir motif olarak bilinir. İki grup telli dede bağlaması için farklı isimler de kullanılmaktadır. Melih Duygulu bu isimleri şu şekilde aktarmaktadır: “Ruzba, Irızva, Cura, Dede Sazı, Pençe, Şıh Düzeni (alt tel: la, orta tel: yok, üst tel: mi)” (Duygulu, 2014, s. 70).

Figür 2. İki grup telli Dede Bağlamasında akort sesleri

Dede bağlamasının tel ve perde sayıları, Alevi-Bektaşî inancında önemli sembolik anlamlarla ilişkilendirilmiştir. Bağlamadaki 12 perdenin 12 İmamları simgelediğine, 3 telin “üçleri”, 5 telin ise “beşleri” temsil ettiğine inanılmaktadır. Bu sembolik bağdaştırma, Alevi-Bektaşî inancında köklü bir yere sahiptir. Sina Haşhaş, Abdullah Bakır Dede ile yaptığı kişisel görüşmede bu simgesel anlamları daha ayrıntılı şekilde açıklamıştır.

“Dede sazının 12 perde olması ‘On İki İmamları temsil etmektedir. (İmam Ali, İmam Hasan, İmam Hüseyin, İmam Zeynel Abidin, İmam Muhammed Bakır, İmam Caferi Sadık, İmam Musa Kazım, İmam Ali Rıza, İmam Muhammed Taki, İmam Ali Naki, İmam Hasan Askeri, İmam Mehdi). Sazın 3 tel olması Allah, Hz. Muhammed ve Hz. Ali’yi temsil eder. Sazın 5 tel olması ise Hamse-i Al-i Abâ’yi (beş kutsal-büyük kişi) işaret eder. (Resulullah, Aliy-ül Veliyullah, İmam Hasan Mücteba, Hüseyin-i Kerbela, Hazreti Fatıma)” (Bakır, 2014: Kişisel Görüşme)” (Haşhaş, 2015, s:173).

Günümüzde bağlama, hem yapım hem de icra teknikleri bakımından önemli gelişmeler göstermiştir ve bu süreç halen devam etmektedir. Bağlamanın icrasındaki yenilikler ve yapım tekniklerindeki ilerlemeler, enstrümanın ölçü ve ses özelliklerinde de çeşitliliğe yol açmıştır. Artık hemen her ölçüde ve farklı akustik özelliklerde bağlamalar üretilmektedir. Dede bağlaması üzerine, bağlama yapımcısı Ali Karaca Usta ile gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış uzman görüşmesinde, bu gelişim süreci ve Dede bağlamasına dair önemli bilgiler edinilmiştir.

“Dede sazı veya dede bağlaması dediğimiz de iki tür karşımıza çıkmaktadır. Bunlar tel sayısı ve akort sistemlerine göre farklılık göstermektedir. Bunlardan birincisi 3 telli Dede Bağlaması, Dede Sazı diye ifade edilen bağlama türüdür. Bu bağlamada geleneksel tekne formu balta teknedir ama daha yuvarlak tekne formu da kullanılmaktadır. Ölçü olarak uzun sap veya kısa sap olarak isteğe göre iki türü de yapılmaktadır. Kısa saplı olanları günümüzdeki kısa saplı bağlamalara göre bir perde fazla olarak da yapıldığı gibi günümüzde yapılan kısa saplı bağlama ölçüsü oranlarında da yapılabilmektedir. Tekne boyu olarak 30 ile 40 – 42cm arasında istenilen özelliklere göre uzun veya

kısa saplı olarak yapılmaktadır. Sap uzunluklarının oranı tekne boyuna göre değişmektedir. Genellikle 11, 12,13,14,15 perde sayısı kullanılmakla birlikte 12 perde çoğunlukla daha yaygın görülmektedir. Bu perde sayısının da Alevi inancıyla bağlantılı olduğu düşüncesi ağır basmaktadır.” (Ali Karaca ile kişisel görüşme, 2024).

Teknolojinin gelişmesiyle birlikte, çalgıların ses özellikleri ve kullanılan sese göre yapım teknikleri de büyük ilerleme kaydetmiştir. Farklı ölçülerde bağlamaların üretilmesinin bir diğer nedeni, icracıların kendi vokal aralıklarına uygun bağlamalar istemeleridir. Bu bağlamda kullanılan akort düzeni, "bağlama düzeni" olarak bilinir. Alt tel boşta Re olarak kabul edilir, ardından dört ses ileri gidilerek orta tel Sol notasının bir oktav pesine akortlanır. Orta tel Sol'dan bir ses ileri gidilerek karar sesi olan La elde edilir ve üst tel de La olarak akortlanır. Dem sesi olarak ise üst tel kullanılmaktadır. Alt tenden üste doğru akort düzeni Re-Sol-La şeklindedir ve genellikle sadece metal teller tercih edilir.

Resim 1. Üç grup telli uzun saplı Dede Bağlamasında burgu ve tel takozu görünümü
(Cevahir Karaca çalgı koleksiyonundan)

Cevahir Karaca'nın kişisel bağlama koleksiyonu arşivinden bir örnek, üç grup telli, bağlama düzeninde (alt tel: Re, orta tel: Sol, üst tel: La) akortlu, uzun saplı, yuvarlak tekne formlu bir dede bağlamasıdır. Tekne boyu 35 cm, 12 perdeli ve dut ağacından 4'te bir yarma ve oyma teknikleri kullanılarak yapılmıştır. Tel boyu 76,20 cm, sap boyu ise 47,90 cm'dir. Bağlamanın ses genişliği, kullanılan perde sayısına göre iki oktavdan bir tam ses eksiktir. En kalın ses, orta tel boştaki Sol, en ince ses ise alt telin en son perdesindeki Fa notasıdır.

Resim 2. Üç grup telli oyma kısa saplı Dede bağlaması örneği (Cevahir Karaca çalgı koleksiyonundan)

Resim 2’de Ali Karaca Usta’nın yapımı olan bir dede bağlaması örneği görülmektedir. Bu bağlama, üç grup telli, bağlama düzeninde (alt tel: Re, orta tel: Sol, üst tel: La) akortlu, kısa saplı ve balta tekne formulu bir çalgıdır. Tekne boyu 35 cm, 12 perdeli olup, sap uzunluğu bir perde fazladır. Tekne, dut ağacından yapılmış olup, 4’te bir yarma ve oyma tekniği ile şekillendirilmiştir. Tel boyu 66,60 cm, sap boyu ise 38,60 cm’dir. Bağlamanın ses genişliği, kullanılan perde sayısına göre iki oktavdan bir buçuk ses eksiktir. En kalın ses, orta tel boştaki Sol, en ince ses ise alt telin en son perdesindeki Mi notasıdır.

“Günümüzde kullanılan tel numaraları alt telde; (0,18- 0,20- 0,22), Orta telde;(0,28 -0,30 -0,32), Üst telde;(0,22 -0,24 -0,26) gibi numaralar tercihen kullanılmaktadır. Geleneksel olarak metal tel kullanılmaktadır ama bu bağlamayı yaptığım icracılardan Etno Müzikolog Ulaş Özdemir sadece en üst telde 1 bam teli ve 1 metal tel kullanmaktadır, tabi bu tamamen kişisel ses arzusundan kaynaklanmakta yoksa gelenek olarak hep metal tel kullanılmaktadır. Tel dizilimleri kişisel tercihlere göre değişmektedir. Alt telden başlayarak 1-1-1, 2-2-2, 2-1-1, 2-1-2 gibi farklı şekillerde kullanılmaktadır (Ali Karaca ile kişisel görüşme, 2024).

Resim 3. Üç grup telli oyma uzun saplı Dede bağlaması örneği (Cevahir Karaca çalgı koleksiyonundan)

Resim 3'te görülen Ali Karaca Usta'nın yapımı olan dede bağlaması, üç grup telli, bağlama düzeninde (alt tel: Re, orta tel: Sol, üst tel: La) akortlu, uzun saplı ve balta tekne formu bir çalgıdır. Tekne boyu 41 cm, 15 perdeli olup, dut ağacından yapılmış ve 4'te bir yarma ve oyma teknikleri kullanılmıştır. Tel boyu 86,20 cm, sap boyu ise 53,80 cm'dir. Bağlamanın ses genişliği, kullanılan perde sayısına göre iki oktavdır. En kalın ses, orta tel boştaki Sol, en ince ses ise alt telin en son perdesindeki, en kalın sesin iki oktav tizine denk gelen Sol notasıdır.

“İkincisi; 2 telli olan Nesimi Düzeni - Nesimi Curası (Aşık Nesimi Çimen'in çaldığı) buna Ruzba düzeni de denilmektedir, Çift Telli Cura, Dede Curası, Dede Sazı, Dede Bağlaması, Balta Saz, Balta Bağlama, Balta Curası diye farklı bir çok isimle ifadelendirilen bağlama türüdür. Bağlamanın asıl özelliği 3 telliye göre daha küçük olması, tekne formunun baltaya benzemesi zaten balta saz ifadesi de buradan gelmektedir. Genellikle dut olmak üzere başka ağaçlardan da oyularak yapılmaktadır. Tel sisteminin iki grup (alt ve üst tel) olmaktadır. Tekne boyutları ağız kısmı, kapak takılan bölümünün genellikle 26-28 ile 36 cm arasında olmaktadır, daha büyük ölçülerde yapılabilse de çalım pozisyonunun zorluğu bakımından tercih edilmemektedir. Sap olarak genellikle uzun saplı kullanılmaktadır. Perde sayısı genellikle 12 İmamları temsil ettiği düşüncesiyle 12 olmaktadır. Günümüzde kısa saplı olanları da yapılmakta veya akort sesinden dolayı tercih edilmektedir. Kısa saplıları tekne boyu büyüebilmekte ve perde sayısı 9-10-11 veya 12 olmaktadır, ölçü olarak da hem kısa sap ölçüsünde hem de bir perde fazla olan ölçüler tercihe göre kullanılmaktadır. Bu bağlamaların tekne form ve ölçü oranları geçmişte genellikle yapan ustanın tercihine, kullanılan ağacın ölçüsüne göre yapılmış olsalar da günümüze daha bilinçli ve eğitilmiş ustalar tarafından ölçü ve orantılar daha uygun ve dengeli yapılmaktadır. Tel olarak alt telde 1 veya 2 olmak üzere 0,18- 0,20- 0,22 numara, üst tel de genellikle 1 bazen 2 olmak üzere 0,20- 0,22- 0,24- 0,26 numara teller kullanılmaktadır” (Karaca, 2024).

Resim 4. İki grup telli Uzun saplı balta tekne dede bağlaması örneği (Cevahir Karaca çalgı koleksiyonundan).

Resim 4'te görülen Ali Karaca Usta'nın yapımı olan dede bağlaması, iki grup telli, iki telli bağlama düzeninde (alt tel: La, orta tel: yok, üst tel: Mi) akortlu, uzun saplı ve balta tekne formulu bir çalgıdır. Tekne boyu 35 cm, 13 perdeli olup, dut ağacından yapılmış ve 4'te bir yarma ve oyma teknikleri kullanılmıştır. Tel boyu 69,80 cm, sap boyu ise 43,70 cm'dir. Bağlamanın ses genişliği, kullanılan perde sayısına göre iki oktavdan bir tam ses eksiktir. En kalın ses, üst teldeki boş Mi, en ince ses ise alt telin en son perdesindeki Re notasıdır.

Resim 5. İki grup telli Uzun saplı oyma balta tekne dede bağlaması örneği (Cevahir Karaca çalgı koleksiyonundan).

Resim 5'te görülen dede bağlaması (dede curası), iki grup telli ve iki telli bağlama düzeninde (alt tel: La, orta tel: yok, üst tel: Mi) akortlu, uzun saplı ve balta tekne formulu bir çalgıdır. Tekne boyu 30 cm, 11 perdeli olup, dut ağacından

yapılmış ve 4'te bir yarma ve oyma teknikleri kullanılmıştır. Tel boyu 61,10 cm, sap boyu ise 37,70 cm'dir. Bağlamanın ses genişliği, kullanılan perde sayısına göre iki oktavdan bir tam ses eksiktir. En kalın ses, üst teldeki boş Mi, en ince ses ise alt telin en son perdesindeki Re notasıdır.

Dede Bağlaması'nın Teknik Özellikleri

Dede bağlaması, Alevi-Bektaşî inancında Cem ibadetlerinde kullanılmasının yanı sıra, çalım tekniği ve yapım özellikleri bakımından bağlama ailesinin diğer türlerinden ayrılmaktadır. Dede bağlamasının teknik özelliklerini şu şekilde sıralayabiliriz: Ana bölümler, diğer bağlama türleriyle aynı temel bileşenlerden oluşmaktadır. Bu bileşenler:

Gövde veya Tekne (Ses Kutusu): Genellikle dut, ardıç, kestane ve gürgen gibi ağaçlardan yapılmaktadır. Bununla birlikte, kullanıldıkları bölgelere özgü ağaç türleri de tercih edilmektedir. Bu durum, geniş bir ağaç çeşitliliği sağlar. Anadolu'da en yaygın ve tercih edilen ağaç türü olarak dut ağacı öne çıkmaktadır. Dede bağlamalarında çoğunlukla kullanılan form, "oyma dut tekne" ya da "yarma tekne" denilen formdur. Yarma tekne, kütüğün dörde bölünerek her bir parçadan yapılan tekne şeklindedir. Bu yöntem, ağaç tasarrufu sağladığı için sıklıkla tercih edilir. Geleneksel olarak oyma tekne yapılırken, günümüzde dilimli veya yaprak tekne formları da kullanılmaktadır. Yarım armut formuna benzeyen armut tekne, günümüzde kullanılan bilindik yaprak tekne formlarının dışında bir alternatiftir.

Resim 6. Dede Bağlaması 35 cm. ve 40 cm. yuvarlak oyma tekne formu örnekleri
(Cevahir Karaca çalgı koleksiyonundan)

Resim 6'da görülen yuvarlak tekne formlu dede bağlaması teknesi örnekleri, 35 cm ve 40 cm'lik tekne boyutlarına sahiptir. Bu tekneler, dut ağacından yapılmış olup, 4'te bir yarma ve oyma teknikleri kullanılarak üretilmiştir.

Resim 7. Dede Bağlaması yuvarlak yaprak (dilimli) 40 cm. tekne formu örnekleri
(Cevahir Karaca çalgı koleksiyonundan)

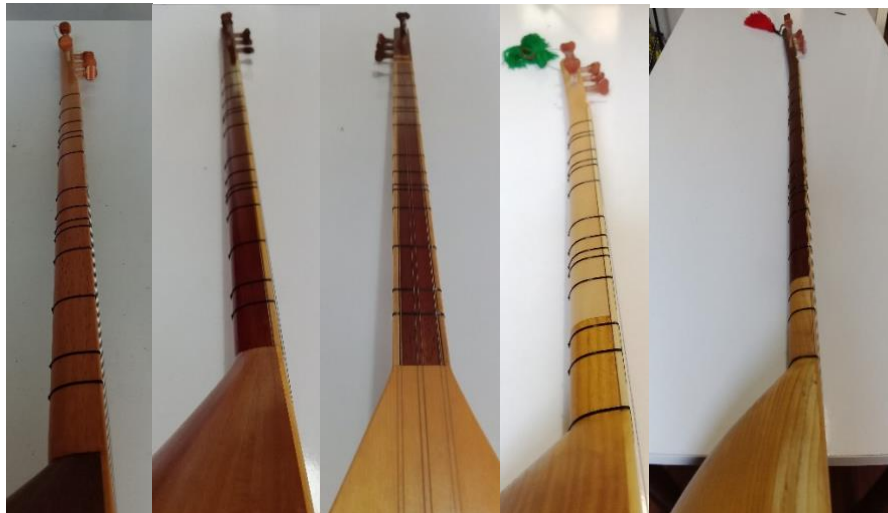
Resim 8. Dede Bağlaması armut formu yaprak (dilimli) 40 cm. tekne örnekleri
(Cevahir Karaca çalgı koleksiyonundan)

Resim 8’de görülen Ali Karaca Usta’nın yapımı dede bağlaması teknesi, armut tekne formu olup, tekne boyu 40 cm’dir. Dut ağacından yapılmış ve yaprak (dilimli) tekne tekniği kullanılmıştır.

Sap veya Kol: Genellikle mukavemeti yüksek olan ağaç türleri tercih edilmektedir. Gürgen ağacı, kolay bulunabilmesi nedeniyle çok sık kullanılmaktadır. Sap ile teknenin birleşiminde geleneksel birleştirme tekniği olan "kurt ağzı" (sap kısmının ve tekne takozunun üçgen şeklinde kesilerek birleşmesi) kullanılmaktadır. Günümüzde bu geleneksel yöntemin yanı sıra modern birleştirme teknikleri de uygulanmaktadır.

Resim 9. Bağlama sapı birleştirme Kurt Ağız örnekleri (Cevahir Karaca çalgı koleksiyonundan)

Resim 10. Yek pare (tek parça) bağlama sapı örnekleri. (Cevahir Karaca çalgı koleksiyonundan)

Resim 10’da görülen, Ali Karaca Usta’nın yapımı bağlamada, "kavalye tekniği" kullanılmıştır. Bu teknik, teknenin takoz kısmına 12-16 mm çapında yuvarlak bir delik açılarak, bu deliğe uygun şekilde sapın ucuna kavalye şeklinde bir

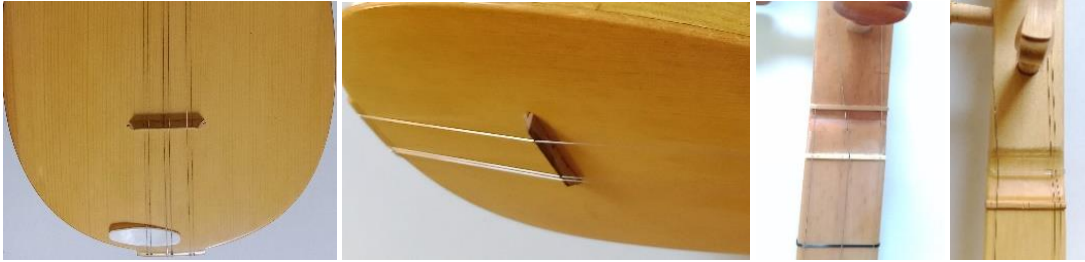
bölüm yerleştirilmesiyle yapılan birleştirme sistemidir. Görseldeki bağlama sapı ağaçları olarak kırmızı gürgen, akçaağaç (kelebek ağacı) ve maun ağacı kullanılmıştır.

Burguluk (Kulaklık): Sapın yekpare (tek parça) olması nedeniyle, burguluk kısmı da düz bir biçimde yapılmaktadır. Bu yapıdan dolayı teller akort edildiğinde sap ağacının esnediği ve tellerin üst eşiğe tam basmadığı, öne doğru geldiği gözlemlenmiştir. Bu sorunu ortadan kaldırmak için üst eşiğin ardından "C" harfi şeklinde bir oyuk açılır ve teller bu oyuğa misina ya da ip ile bağlanır. Alternatif bir çözüm olarak, üst eşiğin ardından bir eşik daha eklenerek tellerin geçeceği delikler açılmak suretiyle bu sorun giderilir. Bu yapı, eski tip bağlamalarda yaygın olup, dede bağlamalarında hala geleneksel olarak kullanılmaktadır.

Resim 11. Dede bağlamalarında Burguluk (Kulaklık) bölümü. (Cevahir Karaca çalgı koleksiyonundan)

Eşik: Dede bağlamasında iki eşik bulunmaktadır. Bunlardan biri kapak (göğüs) üzerinde, diğeri ise sapın üstünde yer alır. Kapak üzerindeki eşik, sesi daha iyi iletebilmesi için orta sertlikte bir ağaç olan akçaağaç (kelebek ağacı) gibi malzemelerden yapılır. Üst eşik ise, sert ağaçlardan yapılır ve genellikle şimşir ağacı tercih edilir. Günümüzde bu amaçla abanoz, gül ağacı ve ak gürgen gibi sert ağaçlar da kullanılmaktadır.

Resim 12. Dede Bağlamalarında Orta Eşik ve Üst Eşik Örnekleri (Cevahir Karaca çalgı koleksiyonundan)

Göğüs veya Kapak (Ses Tablosu): Genellikle titreşim özelliği yüksek olan ağaç türleri kullanılmaktadır. Anadolu coğrafyasında köknar, sedir ve özellikle Karadeniz'in doğusunda, Artvin'in Borçka bölgesinde yetişen ladin ağacı tercih edilmektedir. Günümüzde ayrıca ithal ağaç türleri de kullanılmaktadır; bunlar arasında Kanada sediri (Kanada çamı) öne çıkmaktadır.

Tel Bağlama Takoğu: Tel bağlama takoğu, dip eşik ya da tel takacağı olarak adlandırılan bu bölüm, teknenin alt kısmında tellerin bağlandığı yerdir. Bu bölüm için sert ve dayanıklı ağaç türleri tercih edilmektedir; genellikle şimşir ağacı kullanılmaktadır. İki farklı tel bağlama şekli bulunmaktadır. Sonuncu görselde eski tip tel bağlama yöntemi gösterilmektedir. Bu yöntemde tel, yuvarlak bir formda bükülerek takoza açılan çentiklere ya da çakılan çivilere geçirilir.

Resim 13. Tel Takoğu (Dip Eşik) Örnekleri. (Cevahir Karaca çalgı koleksiyonundan)

Ses Deliği (Rezonans Deliği): Dede bağlamalarında ses deliği (rezonans deliği) her zaman bulunmayabilir. Bazı bağlamalarda hiç ses deliği yokken, bazılarında kapak kısmında 3, 4 veya 5 mm çaplarında değişen büyüklüklerde, bir

üçgen oluşturacak şekilde veya simetrik olmayan biçimlerde bir ya da daha fazla delik bulunur. Kimi bağlamalarda, kapak veya teknenin çalan kişiye bakan kısmında bir veya daha fazla delik yer alabilir. Günümüzde hem dede bağlamalarında hem de diğer bağlama türlerinde farklı ses deliği şekilleri ve yerleşimleri kullanılmaktadır. Bağlama ailesinin diğer türlerinde, ses deliği genellikle teknenin arka kısmında veya çalan kişiye bakan kısmında yer alır. Son zamanlarda bu deliklerin boyutları da çeşitlenmiş ve farklı formlar kullanıma girmiştir.

Resim 14. Dede Bağlamalarında ses (Rezonans) deliği örnekleri (Cevahir Karaca çalgı koleksiyonundan)

Tel: Telli çalgılarda teknolojik gelişmelerden önce, tellerin bağırsaktan yapıldığı (kiriş tel) bilinmektedir. Günümüzde ise teknolojik gelişmelere paralel olarak metal teller tercih edilmektedir. Dede bağlamasında iki ya da üç grup tel kullanılmaktadır. Üç grup telli kullanımın Alevi-Bektaşî inancında mistik bir anlamı da vardır ve "Allah, Muhammed, Ali" üçlemesiyle ilişkilendirilmektedir. Teller alt, orta ve üst tel olarak ayrılır. İcracının tercihinine bağlı olarak teller 1-1-1, 2-2-2, 2-1-1 veya 2-1-2 şeklinde dizilebilir. Bu dizilimlerin tamamı metal tel kullanılarak yapılmaktadır. Dede bağlamasının tel dizilimleri ve uzun saplı oluşu, ses rengini belirler ve bu da çalım teknikleriyle birleştiğinde diğer bağlama türlerinden farklı bir ahenk yaratır. İki grup telli dede bağlamasında ise alt ve üst teller 2-2, 2-1, ya da 1-1 şeklinde dizilir. Dede bağlamalarında kullanılan tellerin kalınlıkları, kişisel tercihlere göre değişmekle birlikte genellikle 0,18 mm ile 0,32 mm arasında değişen kalınlık ölçülerinde kullanılmaktadır.

Kulak (Burgu): Kulak veya burgu genellikle sert ve dayanıklı ağaç türlerinden yapılır. Gürgen, meşe, dut ve şimşir gibi bölgede bulunan ağaç türleri yaygın olarak kullanılır. Geleneksel olarak "T" harfi şeklinde bir burgu şekli tercih edilmektedir. Günümüzde ise farklı ağaç türlerinden ve şekillerden burgular yapılmaktadır. Burguların sayısı, genellikle kullanılan tel sayısına bağlı olarak belirlenir.

Resim 15. Bağlama Burguları (Cevahir Karaca çalgı koleksiyonundan)

Perde: Eskiden dede bağlamalarında perde olarak hayvan bağırsağından yapılan kirişler kullanılmaktaydı. Günümüzde ise sanayinin gelişimiyle birlikte plastik materyallerin kullanımının artmasıyla, misina ipi daha yaygın hale gelmiş ve perde olarak kullanılmaya başlanmıştır. Dede bağlamasının perde sistemi, kullanıcının icra kapasitesi ve bulunduğu bölgedeki ses zenginliğine göre değişiklik gösterse de genellikle şu sesler kullanılır: Bağlama düzeni ve uzun saplı dede bağlamasında 12 perde bulunur. Orta telde en kalın sestene doğru şu sesler elde edilir: Sol, Sol#, La, Sib, (Si, Sib2), Do, Do#, Re, Mib, Mi, Fa, (Fa#, Fa#3), Sol, La, Sib, (Sib2, Si), Do, Re, Mi, Fa. Türk halk müziğinde karakteristik bir ses yapısını oluşturan Sib2 ve Fa#3 sesleri, bazı dede bağlamalarında ek perde olarak kullanılır ve bu bağlamalarda perde sayısı 13-14'e kadar çıkabilir. Diğer dede bağlamalarında ise Si natürel ve Fa# sesleri bulunabilir.

İki telli dede bağlaması düzeninde de en kalın sestene doğru sırasıyla Mi, Fa, (Fa#, Fa#3), Sol, Sol#, La, Sib, (Sib2, Si), Do, Do#, Re, Mi, Fa, (Fa#, Fa#3), Sol, La, (Sib2, Si), Do ve Re sesleri yaygın olarak kullanılır. Perde

yapılarındaki bu farklılıklar, perdelerin sabit olmayışı ve her bölgedeki farklı icra geleneklerine dayalı olarak farklı yerlere bağlanması nedeniyle ortaya çıkmaktadır.

Cila: Dede bağlamasında geleneksel olarak gomalak cila tercih edilmektedir. Günümüzde ise hem dede bağlamasında hem de diğer bağlama türlerinde gomalak cila, vernik ve polyester cila gibi yöntemler kullanılmaktadır. Dede bağlaması için en çok tercih edilen yöntem gomalak cila iken, diğer bağlama türlerinde vernik ve polyester cila daha yaygın kullanılmaktadır.

Sonuç ve Tartışma

Anadolu'daki bağlama türleri içinden dede bağlaması özelinde yapılan bu çalışmada; Dede bağlamasının farklı isimlerle ifade edildiği, Anadolu Alevi Bektaşî inancında çok önemli yerinin olduğu ve kutsal sayıldığı, yoğunlukla Alevi inancındaki halkın yaşadığı bölgelerde kullanımının görüldüğü, Dede, Zakir ve Alevi Bektaşî inancındaki aşıkların kullandığı, iki tür dede bağlamasının olduğu, birinin 3 grup telli (bu 3 telin inançsal bir karşılığı olduğu), (re-sol-la) bağlama düzeni akort sisteminde ve tekne boylarının 30 ile 42 cm aralığında olduğu, 3 grup telli dede bağlamasının ve akort sisteminin hem uzun saplı hem de kısa saplı olarak kullanılan kendi içinde iki türünün daha olduğu görülmektedir. İkinci tür dede bağlamasının 2 grup telli (alt tel la- orta tel yok- üst tel mi) akort sisteminde ve tekne boyutlarının 26-28 ile 36 cm aralığında, uzun sap ve kısa sap olarak kendi içinde iki türünün daha olduğu ve bu türlerden kısa sap olanının günümüzde kullanılan kısa saplı bağlamanın sap uzunluğunda olduğu görülmüştür. Akort sistemlerinin farklılık gösterdiği ve bununla birlikte karar pozisyonlarının da farklı olduğu, buna karşın karar seslerinin la sesi olarak aynı kabul edilip ifade edildiği, karar perdesindeki kalıplarda fa-sol-la hareketinin tüm dede sazlarında ortak olarak kullanıldığı, tel kombinasyonlarının hem sayı hem kalınlık numaralarının hem de kullanım sayılarının farklılıklar gösterdiği görülmüştür. Yapım aşamalarındaki kullanılan ağaç materyallerinin benzerlik gösterdiği, boyutlarında farklılıklar olduğu, kullanılan tekne formlarının genel itibarıyla benzerlik gösterdiği oyma tekne, balta tekne, yarım armut tekne, yaprak tekne (dilimli tekne) ve baltaya göre daha yuvarlak formlarda hem oyma hem de yaprak tekne türlerinin kullanıldığı, kapak (ses tablosu) olarak aynı tür ağaçların kullanıldığı, kullanılan kulak (burgu) sayısının tel sayılarına göre değiştiği, buna karşılık perde sayılarının çoğunlukla aynı sayıda benzer olduğu, perde sayılarının değişiklik göstermekle birlikte genellikle benzer olduğu ve 12 perde sayısının Alevi Bektaşî inancındaki 12 imamları temsil ettiği inancının benimsendiği, ses genişliklerinin 1,5 oktav ile 2 oktavlık bir genişlikte olduğu görülmüştür. Ses (rezonans) deliklerinin bazılarında olmadığı olanlarda da açılış yeri ve sayılarının benzerlik göstermekle birlikte farklı sayı ve ölçülerde büyüklük ve küçüklükte olduğu, iki eşik türünün olduğu, cila olarak bağlama yapımında kullanılan ortak türlerin kullanıldığı görülmüştür.

Bağlama yapımıyla ilgili literatürde çok fazla çalışma bulunmamaktadır. Gölbaş'ın (2005) yılında yapmış olduğu çalışma genel bir bağlama içindir. Ancak çalışmamız bağlamanın bir türü olan Dede Bağlaması'nın yapımıyla ilgili ilk ve tek çalışmadır. Erdiş'in (2006) yapmış olduğu çalışma, bazı bağlama türlerinin akustik özelliklerine yönelik bir inceleme olup, Dede Bağlaması'nın akustik özellikleri ile ilgili çalışmaya rastlanmamıştır. Bu çalışma ileride yapılabilir. Bağlamanın bam teli ile ilgili kapsamlı çalışma yapan Akıncı (2014)'ya benzer şekilde Dede Bağlaması'nın teli ile ilgili yapım ustasının görüşleri sunulmuştur. Kasymkulova (2017) yaptığı karşılaştırma çalışması gibi Dede Bağlaması'nın Orta Asya'daki diğer akraba çalgılarla karşılaştırılması yapılabilir. Çiçekçioğlu'nun (2017) bağlamadaki modernizasyon çalışması ile Dede Bağlaması'nın günümüz yapım özelliklerinin karşılaştırılması yapılabilir. Bağlamanın diğer Teknik özellikleri ve yapımıyla ilgili çalışmaların (Alp, 2018; Güdek, 2019; Sancak, 2019; Gül, 2023; Türkmen, 2024) sayısının artması organoloji çalışmalarının gelişimi açısından önemlidir. Öztürk (20024)'ün çalışması bağlamanın farklı yörelere göre farklılaşması durumunun etkilerini inceleyerek bir standartlaşmaya gidilmesi konusundaki görüşlerin Dede Bağlaması için de farklı türleri ile ilgili çalışmaların yapılarak ortak zeminde bir inceleme yapılması iyi olabilir.

Öneriler

Dede Bağlaması, bu zamana kadar üzerinde araştırmanın yapılmadığı bir müzik enstrümanıdır. Dede Bağlaması ile ilgili araştırmaların artırılması önerilebilir. Bu çalışmada, Dede Bağlamasının kültürel yönü ile ilgili de araştırma yapılmıştır. Ancak daha derinlemesine araştırmalara ihtiyaç bulunmaktadır. Dede Bağlaması'nın yapımıyla ilgili olarak Ali Karaca

ustadan alınan bilgiler sunulmuştur. Farklı ustaların da yapımı ile ilgili bilgilerinin de elde edilmesi önerilebilir. Bunun yanında Dede Bağlaması'nın teknik özellikleri ile ilgili analizlerin de yapılması önerilebilir.

Yazar Özgeçmişi

Öğretim Görevlisi **Cevahir Karaca**, 2009 yılında Lisans eğitimini İstanbul Teknik Üniversitesi, Türk Musikisi Devlet Konservatuarında, Müzik Teknolojileri Bölümü'nde tamamlamıştır. Yüksek Lisans eğitimini 2012 yılında Haliç Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Musikisi Ana Sanat Dalı'nda bitirmiştir. 2015 yılında Marmara Üniversitesi, Eğitim Fakültesi'nde Pedagojik Formasyon'unu tamamladı. 2021 yılında başladığı Sanatta Yeterlik eğitimini, Maltepe Üniversitesi, Lisans Üstü Eğitim Enstitüsü, Sinema Sanatta Yeterlik bölümünde tez aşamasında sürdürmektedir.

Çalışma alanları, Lisan ve Yüksek Lisans derecesinde verdiği dersler: Türk Halk Müziği, Çalgı Eğitimi (Bağlama Çalgısı), Bağlamada El ile Çalma Tekniği, Çalgı Yapım, THM Ses Eğitimi, Dünya Halk Müzikleri, Türk Halk Müziği Çalgıları, THM Üslup Repertuar, THM Dikte Deşifre, THM Eşlik, Çalıp Söyleme Geleneği, Nazari ve Ameli Musiki, Yöre Ağızları, Dinleme Kültürü şeklindedir.

Kurum: Maltepe Üniversitesi Konservatuarı, Türk Halk Müziği Bölümü, İstanbul, Türkiye.

Mail: cevahirkaraca@maltepe.edu.tr, cevahirkaraca@gmail.com

ORCID: 0000-0003-1612-7199

Kaynakça

- Açın, C. (2004). *Bağlama yapım sanatı*. İstanbul Emek Basımevi
- Bal, B. (2016). *Bilimsel araştırma yöntem ve teknikleri, (uygulamalı-örnekli)*. İstanbul: Sentez Yayınları.
- Duygulu, M. (2014). *Türk Halk Müziği Sözlüğü*. İstanbul: Pan Yayıncılık.
- Karaca, C. (2024). *Bağlama yapımcısı Ali Karaca ile, Dede Bağlaması ve özellikleri konulu görüşme notları*. İstanbul.
- Parlak, E. (2000). *Türkiyede El İle (Şelpe) Bağlama Çalma Geleneği ve Çalış Teknikleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları
- Haşhaş, S. (2015). *Arguvan Örnekleminde "Dede Sazının Organolojisi Ve İcra Özellikleri*. C.Ü. Sosyal Bilimle Dergisi, 39(1), s:169,180.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Seçkin Yayıncılık
- Erdiş, E. (2006). *Bağlamanın akustik açıdan incelenmesi ve geliştirilmesine ilişkin yeni yaklaşımlar*. Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas.
- Akıncı, D. (2014). *Bam telinin bağlamanın icrasına katkıları*. Yüksek Lisans Tezi, Haliç Üniversitesi, İstanbul.
- Yeşilyurt, R. (2015). *Uzun sap bağlama enstrümanındaki mevcut perde sistemiyle Hicaz makamı dizisinin seslendirilmesinde ortaya çıkan problemler ve çözüm önerileri*. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Kasymkulova, G. (2017). *Kırgızistan müzik eğitiminde kullanılan komuz çalgısının Türkiye müzik eğitiminde kullanılan benzer çalgılar ile karşılaştırılması (Bağlama ailesi çalgıları örneği)*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Akaltan, A. (2017). *Bağlama gövdesinin akustik analizi ve incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi, İstanbul.
- Çiçekçiöğlu, Ü. (2017). *Bağlama yapımında yenilikçi yaklaşımlar*. Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, İzmir.

- Güler, E. (2017). *Uzun sap bağlama ve tanburun organolojik ve icra özellikleri açısından karşılaştırılması*. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Alp, M. (2018). *Bağlama enstrümanında ağaç tekne büyüklüğünün akustiğe etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Güdek, H. C. (2019). *Bağlama gövdesinin akustik olarak yeniden düzenlenmesi üzerine öneri; kayıt teknolojileri ile tınısal değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi, İstanbul.
- Sancak, E. (2019). *Türk halk müziğinde bas bağlamanın tarihi, yapısı ve icrası*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Yıldırım, Z. (2019). *Kemençe, tanbur, ud, kanun ve bağlama çalgılarının 20. yüzyılda geçirdiği fiziksel değişimler*. Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Yıldırım, Z. (2019). *Kemençe, tanbur, ud, kanun ve bağlama çalgılarının 20. yüzyılda geçirdiği fiziksel değişimler*. Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Gül, K. K. (2023). *Çalgı yapımında yeni arayışlar: Divane çalgısı ve metal profil saplı bağlama*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Turhan, Y. C. (2023). *Bağlama yapım teknolojilerinin kültürel çözümlemesi: İzmir'deki bağlama yapımcıları örnek olayı*. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Önlü, H. U. (2023). *Eskişehir'deki bağlama yapımcıları ve bağlama yapımında kullandıkları teknikler*. Yüksek Lisans Tezi, Haliç Üniversitesi, İstanbul.
- Öztürk, E. (2024). *Bağlama sazının temel niteliklerinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Şırnak Üniversitesi, Şırnak.
- Türkmen, G. (2024). *Farklı ağaçlardan yapılan köprülerin bağlamanın akustik özelliklerine etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Müzik ve Güzel Sanatlar Üniversitesi, Ankara.
- Gültaş, M. (2005). *Bağlama yapımı*. Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, İzmir.
- Bulut, A. (2023). *The Ritual that Shapes Everyday Life and Belief World of Alevi: Cem*. Journal of Alevism-Bektashism Studies, 27, 192–210.
- Yıldız, D. (2020). *Alevilik, Cem Ceremony in the Damal and Zakirlik*. Atlas Journal, 6(28), 398–410.
- Özcan, U. (2016). *Kimlik, Ritüel, Müzik İcrası: İstanbul Cemevlerinde Zakirlik Hizmeti*. Kolektif Kitap.

An examination of the cultural and organological characteristics of the Dede Bağlama

Abstract

This study aims to examine the cultural aspects, construction, and technical features of the Dede Bağlama, one of the types of bağlama. The Dede Bağlama is an important element in the Alevi culture in Turkey. The study holds significant cultural and organological value. A qualitative research method, specifically a case study and document analysis, was employed. An interview was conducted with a master Dede Bağlama maker as part of the expert opinion process. The study revealed that there are two types of Dede Bağlama: one with three groups of strings, each string having a religious significance (re-sol-la), tuned in a bağlama arrangement, with body lengths ranging from 30 to 42 cm. It was also found that the three-stringed Dede Bağlama has two subtypes based on long-necked and short-necked forms, and that the types of wood materials used in construction were similar, though the sizes varied. The general shape of the body was similar, typically using carved, axed, half-pear, and leaf-shaped designs, with both carved and leaf-shaped forms tending to be rounder than axed forms. The same types of wood were used for the soundboard (top), and the number of tuning pegs varied depending on the number of strings, while the number of frets remained mostly the same, with the belief that the 12 frets represented the 12 imams in Alevi-Bektashi faith. The sound range was observed to be between 1.5 and 2 octaves. While some Dede Bağlamas did not have sound (resonance) holes, others had openings in similar locations but of varying sizes. There were two types of bridges, and common lacquers used in bağlama construction were applied. Future research could examine examples of Dede Bağlama from different regions and gather opinions from other masters. Additionally, studies on the acoustic properties of the Dede Bağlama are recommended.

Keywords: Alevi music culture, Bağlama, Dede Bağlama, organological characteristics